

DET ALLMÄNNA PROFETDÖMET: KYRKANS PROFETISKA ROLL ENLIGT UPPENBARELSEBOKEN

JOEL MACINNES

Akademi för Ledarskap och Teologi
joel.macinnes@altutbildning.se

ABSTRACT ✿ I denna artikel studeras kyrkans profetiska roll utifrån berättelsen om de två vittnena i Upp 11:3–13. Den tolkas som en liknelse för kyrkans profetiska roll, vilken ställs i kontrast till den falska profeten. I berättelsen framgår det att den profetiska rollen är synonym med att vara ett trofast vittne, fylld av ande och vittnande om Jesus. Vidare argumenteras för att denna vision av kyrkan kan beskrivas som ett allmänt profetdöme där varje troende är kallad till att vara profetisk. ✿

INTRODUKTION

... om ändå hela Herrens folk vore profeter! Om Herren ändå ville låta sin ande komma över dem alla! (4 Mos 11:29)¹

Guds folk har precis klagat på Gud. De vill att Gud skall förse dem med kött men Mose blir uppgiven över folkets otacksamhet och blindhet (4 Mos 11:1–25). Efter att Guds ande kommit över det israeliska ledarskapet uttrycker Mose en längtan. Han föreställer sig hur Gud skulle låta

¹ Bibel 2000 används om inte annat anges.

sin ande komma över hela sitt folk. Mose presenterar inte detta som en profetia utan som en längtan. Vad skulle hända om Gud ger av sin egen ande till alla? Vad skulle hända om Anden inte enbart vilade över ledarskapet, utan över hela Guds folk? Om de fick del av Guds profetiska ande, som kan forma deras hjärtan och ge riktning till deras liv, hur skulle det se ut? Mose ser vad folket behöver; mer av Anden.

En central aspekt i den tidiga reformationen var läran om "det allmänna prästadömet". Läran menar att alla kristna har samma tillgång till Gud genom Jesus Kristus, som är deras enda överstepräst. Prästen eller pastorn skiljer sig från övriga kristna i sin funktion (*ministerium*), men inte utifrån status (*officium*).² I den reformerta Heidelbergkatekesen ställs till exempel frågan:

Q: Why are you called a Christian? A: Because I am a member of Christ by faith and thus share in his anointing, so that I may as *prophet* confess his name, as *priest* present myself a living sacrifice of thankfulness to him, and as *king* fight with a free and good conscience against sin and the devil in this life, and hereafter reign with him eternally over all creatures.³

Notera det som påstås ha skett med den som är en del av Kristus kropp. Jesus är den sanne prästen, kungen och profeten, så när en kristen blivit inlemmad in i hans kropp fungerar den kristne också i en viss bemärkelse som präst, kung och profet. En del teologisk litteratur har under den senaste tiden betonat att alla kristna, i viss bemärkelse, är kungar och präster (jfr 1 Pet 2:9; Upp 5:9). Det som inte framkommer lika ofta är betoningen på det profetiska som gäller alla kristna. Heidelbergkatekesen uttalar sig uttryckligen om den kristne som "profet". Det finns gott om stöd för denna teologiska tankegång i Nya testamentet. Den pentekostala exegeten Roger Stronstad argumenterar för det "allmänna profetdömet" som en viktig aspekt av Lukas teologi.⁴ Stronstad visar på hur Lukas beto-

² Wim A. Dreyer, "The Priesthood of Believers: The Forgotten Legacy of the Reformation", *HTS Theologiese Studies* 76/4 (2020), 1–7.

³ <https://www.ccel.org/creeds/heidelberg-cat.html>.

⁴ Roger Stronstad, *The Prophethood of All Believers: A Study in Luke's Charismatic Theology* (Sheffield: Sheffield Academic, 1999).

nar Jesus som en unik profet som agerar i kraft av Anden (jfr Luk 4). Precis som Elisha får en dubbel arvslott av Elias ande (2 Kung 2:9) ger Jesus sin ande till sina efterföljare (Luk 24:48; Apg 1:4–5, 8). Det är denna ande som gör att både söner och döttrar kan profetera (jfr Joel 2:28–29).

Det ”profetiska” har olika dimensioner och betoningar i olika böcker i Nya testamentet. Att ”profetera” kan innebära att artikulera och kommunicera vad Gud har uppenbarat (Luk 1:67; 22:64; 1 Kor 14:29–31); eller att ”tala genom Andens inflytande” (Apg 19:6).⁵ Dessa två variationer är nära besläktade med varandra. En bok som ofta glöms bort i diskussioner kring det profetiska i Nya testamentet är Uppenbarelsboken. Detta är oväntat i en bemärkelse, då ingen annan bok i Nya testamentet använder det grekiska substantivet *profēteia* (”profetia”) mer frekvent.⁶ Syftet med denna artikel är därför att utforska funktionen av det profetiska i Uppenbarelsboken. Vad innebär det att kyrkan är kallad att vara profetisk? Jag kommer argumentera för att Uppenbarelsbokens vision av det profetiska innefattar ett ”allmänt profetdöme”, vilket framkommer tydligast i berättelsen om de två vittnena (Upp 11).⁷ I denna text får vi del av den längsta utläggningen av kyrkans profetiska funktion i Nya testamentet. Detta talar inte emot det särskilda ämbetet som profet (Rom 12:3–8; 1 Kor 12:27–31), men talar för en profetisk dimension som gäller alla kristna.

Först kommer jag förklara vilka de två vittnena är, följt av en analys av texten och dess litterära sammanhang. Därefter kommer jag diskutera det profetiska i Uppenbarelsboken som går bortom berättelsen om de två vittnena, både i en positiv bemärkelse som ”profetians ande” och i en negativ, som ”den falska profeten”, ”falsk lära”.

⁵ Max Turner, *The Holy Spirit and Spiritual Gifts: Then and Now* (Carlisle: Paternoster, 1996), 197–198.

⁶ Substantivet *profēteia* förekommer nitton gånger i Nya testamentet: sju gånger i Upp; fem i 1 Kor; två i 1 Tim; två i 2 Pet; samt en gång i Matt, Rom och 1 Thess.

⁷ Jag är inte den första som använder mig av begreppet för att beskriva Upp 11. Både M. Eugene Boring, *Revelation* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2011), 145–146; and Robby Waddell, *The Spirit of the Book of Revelation* (Blandford: Deo Publishing, 2006), 173–174, använder begreppet i anslutning till Upp 11.

DE TVÅ VITTNENAS IDENTITET OCH UPPDRAG (UPP 11)

Genom kyrkans historia har de två vittnena tolkats och identifierats på en mängd olika sätt. Ofta tolkade man personerna som bibliska personer som skulle komma tillbaka den sista tiden – Henok och Elia, Moses och Elia eller Petrus och Paulus var vanliga alternativ.⁸ En vanlig uppfattning inom svensk frikyrklighet är att denna text är en profetisk text om två specifika individer. Det är dock ytterst få bibelforskare idag som är övertygade av detta. Den överväldigande majoriteten bland forskare idag tolkar de två vittnena, inte som specifika individer, utan som en symbol för kyrkan.⁹ Det finns goda skäl för detta:

⁸ För en diskussion kring dess receptionshistoria, se Judith Kovacs och Christopher Rowland, *Revelation* (Blackwell Bible Commentaries; Oxford: Blackwell Publishing, 2004), 126–130; Felise Tavo, *Woman, Mother and Bride: An Exegetical Investigation Into the "Ecclesial" Notions of the Apocalypse* (Leuven: Peeters, 2007), 197–199.

⁹ David E. Aune, *Revelation* (3 vol.; Dallas: Word, 1997), 2:602–603; Richard J. Bauckham, *The Climax of Prophecy: Studies on the Book of Revelation* (Edinburgh: T&T Clark, 1993), 166, 273–275; G. K. Beale, *The Book of Revelation: A Commentary on the Greek Text* (Grand Rapids: Eerdmans, 1999), 572–575; M. Eugene Boring, *Revelation* (Louisville: Westminster John Knox, 2011), 145–146; Jamie Davies, *Reading Revelation: A Literary and Theological Commentary* (Macon: Smyth & Helways, 2023), 211–212; R. Dalrymple, *Revelation and the Two Witnesses: The Implications for Understanding John's Depiction of the People of God and His Hortatory Intent* (Eugene: Resource Publications, 2011), 34–40; Kayle B. de Whaal, "The Two Witnesses and the Land Beast in the Book of Revelation", *Andrew University Seminary Studies* 53/1 (2015), 169–170; Craig R. Koester, *Revelation: A New Translation with Introduction and Commentary* (New Haven: Yale University Press, 2014), 497; Ian Paul, *Revelation* (Downers Grove: IVP Academic, 2018), 194–200; Thomas R. Schreiner, *Revelation* (Grand Rapids: Baker Academic, 2023), 388–392; Stephen S. Smalley, *The Revelation to John: A Commentary on the Greek Text of the Apocalypse* (Downers Grove: IVP Academic, 2005), 275; Brian J. Tabb, *All Things New: Revelation as Canonical Capstone* (Downers Grove: IVP Academic, 2019), 98–101; Tavo, *Woman*, 199–202. Detta gäller också min egen pentekostala tradition, där de flesta pentekostala forskare som skrivit om Uppenbarelseboken på en vetenskaplig nivå följer denna tolkning, se Gordon D. Fee, *Revelation* (Eugene: Cascade Books, 2011), 149–150; David R. Johnson, *Pneumatic Discernment in the Apocalypse: An Intertextual and Pentecostal Exploration* (Cleveland: CPT, 2018), 198–206; Craig S. Keener, "One Thousand Two Hundred Sixty Days", i *But These Are Written ... : Essays on Johannine Literature in Honor of Professor Benny C. Aker*, red. Craig S. Keener, Jeremy S. Crenshaw och Jordan Daniel May (Eugene: Pickwick Publications, 2014), 351–353; Robert P. Menzies, "Was John the Revelator Pentecostal?", i Keener, Crenshaw och May, *But These Are Written*, 339–342; John Christopher Thomas och Frank D. Macchia, *Revelation* (Grand Rapids: Eerdmans, 2016), 201–203; Robby Waddell, *The Spirit of the Book of Revelation* (Blandford: Deo Publishing, 2006), 173–174.

- De två vittnena presenteras som ”två lampställ” (Upp 11:6). Inom Uppenbarelsebokens egen tolkning symboliserar lampställ ”församlingar” (1:20).
- De två vittnena beskrivs vara aktiva under en period av tolvhundrasextio dagar. Detta är en period som återkommer i boken (11:3; 12:6), och ibland i andra varianter som ”fyrtiotvå månader” (11:2; 13:5) eller ”en tid och två tider och en halv tid” (12:14) – förmodligen ett sätt att säga tre och ett halvt år. Denna period beskrivs att ha påbörjats i samband med Jesus himmelfärd (12:6), och verkar vara perioden då vildjuret härjar fram till Jesus återkomst. Det innebär att de två vittnena är aktiva i perioden mellan Jesus himmelfärd och hans återkomst. Tiden de är aktiva handlar därmed inte bokstavligen om en viss *längd*, utan om en *typ* av tid (mer om detta nedan).
- Sättet de två vittnena agerar pekar mot att vittnena går bortom två individer. All deras kraft är gemensam, allt de gör det gör de som en enhet (som att profetera, stänga himlen, de dör tillsammans, uppstår och färdas till himlen), snarare än att de har olika gåvor som kompletterar varandra.
- Vildjuret strider mot Guds folk i Upp 13:7 på samma sätt som det gör i Upp 11:7. Dessa texter förstås därför bäst som parallella. Det är även mer naturligt att föra krig mot ett folk än mot två individer.¹⁰

De två vittnenas symboliska natur framgår ännu tydligare när vi utforskar andra aspekter kring texten. Om de två vittnena symboliserar kyrkan, varför är de två? Siffror har en symbolisk funktion i Uppenbarelseboken. Till exempel förekommer siffran sju femtiofem gånger och representerar något som är fullkomligt. Siffran två har förmodligen att göra med de två vittnenas funktion som vittnen. Det krävdes nämligen ett minimum av just *två* vittnen för att validera en anklagelse som sann (4 Mos 35:30; 5 Mos 17:6; 19:15), en princip som tillämpas i Nya testamentet när en ”broder” anklagas (Matt 18:16; Luk 10:1–24; 2 Kor 13:1; 1 Tim 5:19). Detta betonar vittnesbördets trovärdighet. Det kan även vara ett möjligt eko till att Jesus sände sina lärjungar *två* och *två* för att vittna (Mark 6:7;

¹⁰ Dalrymple, *Two Witnesses*, 38.

Luk 10:1). På så sätt är siffran två associerad med vittnande; det innebär att de två vittnena pekar på kyrkans som vittne.

Det andra som är värt att notera är hur de två vittnena presenteras som *profeter*. Det dessa två profeter gör och hur de agerar påminner om flera olika profeter i Gamla testamentet. De två vittnena fungerar som ett kollage av de profetiska traditionerna i Gamla testamentet. De påminner om Elia, som stängde himlen (Upp 11:6; jfr 1 Kung 17:1; 18:1, se också Luk 4:25–26), de agerar likt Moses som förvandlade vatten till blod (Upp 11:6; jfr 2 Mos 7:14–25) och likt Jeremia, då deras predikan beskrivs som om eld kommer ur deras munnar (Upp 11:5; jfr Jer 5:14).¹¹ Dessa två vittnen skall just därför ”*profetera* under tolvhundrasextio dagar” (Upp 11:2), och i Upp 11:10 kallas de uttryckligen för ”profeter”.

De två vittnena är, vidare, ”de två olivträden och de två lampställen som står framför jordens herre” (Upp 11:4). Detta är en allusion till Sak 4. Sakarja ser ett lampstall av guld (en menorä). Ovanpå detta lampstall finns en skål, och ovanpå skålen sitter sju lampor.¹² Två olivträd står på varsin sida av skålen (Sak 4:2–3), och olivträden ger olja till lampstället. Två olivkvistar som sticker ut ur träden leder gyllene olja genom två rör. Dessa olivkvistar visar sig vara de ”smorda [bokstavligen ”oljans söner”] som står inför hela världens herre” (Sak 4:14). De identifieras vanligtvis med Serubbabel och Josua, men ibland med profeterna Haggaj och Sakarja.¹³ Gud säger till Sakarja att han skall återuppbygga templet, inte ”med styrka eller makt utan med min ande” (Sak 4:6). I det jordiska templet behövde präster ständigt finnas till hands, eftersom menoran skulle brinna hela natten inför Herren (3 Mos 24:3). I Sakarjas vision ser han en menorä som fylls på av resurser utifrån. Oljan i visionen alluderar förmodligen

¹¹ Koester, *Revelation*, 497.

¹² Mark Jauhiainen, *The Use of Zechariah in Revelation* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2005), 85–86.

¹³ För en detaljerad discussion med fler möjliga tolkningar, se Lena-Sofia Tiemeyer, *Zechariah and His Visions: An Exegetical Study of Zechariah's Vision Report* (New York: Bloomsbury T&T Clark, 2015), 159–166. Om Johannes hade Haggaj och Sakarja i åtanke fyller det på porträttet av det profetiska kollaget. Att de två vittnena kallas ”två profeter” skulle kunna vara stöd för denna identifikation. Se även Anthony R. Petterson, *Haggai, Zechariah, and Malachi* (Nottingham: Downers Grove, 2015), 157.

till Anden, något som förmodligen är i åtanke även i Upp 11.¹⁴ De två vittnena, de som är två olivträd i Upp, bör därmed förstås som andefyllda personer. Detta bekräftas genom att kyrkan tidigare har kallats lampställ (Upp 1:20) och att den heliga Anden presenteras som de sju eldslågorna (Upp 4:5), något som förmodligen innebär att Anden är kyrkans låga och eld.¹⁵ De två vittnena är alltså både två olivträd och två lampställ. Som vi kommer se skall dessa två vittnen återupprätta ett annat typ av tempel, inte genom styrka eller makt, utan genom Guds ande.

Utifrån dessa observationer ser vi att de två vittnena symboliserar kyrkan i sin profetiska roll och funktion.¹⁶ De två vittnena används inte för att beskriva kyrkans roll under en specifik tid innan Jesus återkomst, de är aktiva under hela perioden "tolvhundrasextio dagar" som beskriver hela perioden mellan Jesus himmelfärd och återkomst. Detta är den period som flera texter i Nya testamentet kallar "den sista tiden" eller "de sista dagarna" (Heb 1:2; Jak 5:3; 1 Joh 2:18).

Narrativet i Upp 11 är unikt. Till skillnad från alla andra kapitel (utom de sju breven i Upp 2–3) beskrivs kapitlet inte explicit som en vision – det är enbart kap 2–3 och 11 som saknar frasen "och jag såg" (gr. *kai eidon*). Det bästa sättet att förstå Upp 11 är i stället som en typ av liknelse,¹⁷ en dramatisering av kyrkans roll och möjlighet i den sista tiden. Den har en liknande funktion som Hes 37:1–14 (som den alluderar till i Upp 11:12), där Heseziel predikar till döda ben som sedan väcks till liv

¹⁴ Petterson, *Zechariah*, 152.

¹⁵ Jauhiainen, *Use of Zechariah*, 149–150. Denna tolkning antar att de "sju andarna" (Upp 1:4; 3:1; 4:5; 5:6) i Upp är ett apokalyptiskt sätt att referera till den heliga Anden. Det finns många skäl till detta, framför allt placeringen av de sju andarna mellan Gud och Kristus i Upp 1:4, se Bauckham, *Climax*, 164; Michael Kuykendall, "An Expanded Role for the Spirit in the Book of Revelation", *JETS* 64/3 (2021), 527–544 (532–533).

¹⁶ Vid åtta tillfällen talas det om "profeter" i plural (10:7; 11:10, 18; 16:6; 18:20, 24; 22:6, 9). Det är debatterat ifall dessa profeter skall förstås som en särskild grupp kristna (Bauckham, *Climax*, 160–162) eller om "profeterna" skall förstås som ett namn för kristna (Waddell, *Spirit*, 193). Oavsett vilken tolkning som är korrekt tycks de två vittnena presentera alla kristna som profeter i någon bemärkelse, se Richard J. Bauckham, "Review of Robby Waddell, *The Spirit of the Book of Revelation*", *Journal of Pentecostal Theology* 17/1 (2008), 3–8.

¹⁷ Bauckham, *Climax*, 273.

och återuppstår. Det är allmänt accepterat att Hes 37 framför allt handlar om Israels återvändande till Sion, snarare än uppståndelse ifrån det döda. Vad bilden beskriver är alltså inte detsamma som vad den refererar till. Detta gäller även de två vittnena. Med hjälp av denna förståelse av två vittnena och hur texten fungerar kan vi göra en kort översikt av texten.

DEN LILLA BOKRULLEN (UPP 10)

Kapitel 6–9 har återgett hur Gud har kommit med dom över världen. Efter flera kapitel om Guds dom över den upproriska mänskligheten, deltar människorna fortsatt i synd utan att omvända sig. Detta indikerar att enbart dom inte kan leda till omvändelse.¹⁸ I kapitel 10 kommer en ängel till Johannes med en liten bokrulle. Johannes uppmanas ta boken och äta den (10:9) i en profetisk akt som påminner om vad Hesekiel fick göra i Hes 3:1–15. Johannes får veta att det kommer svida i magen, men att bokrullen är söt som honung för munnen (Upp 9:10). När Johannes äter bokrullen säger ängeln till honom ”Du måste profetera på nytt mot många länder och folk och språk och kungar” (Upp 10:11). Både Bibel 2000 och Svenska Folkbibeln 2015 översätter prepositionen *epi* med ”om”, men en mer trolig betydelse i detta sammanhang är ”mot”.¹⁹ Den grekiska frasen *prophēteusai epi* förekommer tjugofem gånger i Septuaginta (LXX), där nästan varje tillfälle syftar på att ”profetera mot” något. I Upp 11 handlar profeterande framför allt om konfrontation av denna världs ondska. Innehållet i kapitel 11 motsvarar bokrullen som Johannes skall konsumera, och det profetiska uppdrag som de två vittnena har är det uppdrag som Johannes får – att profetera mot ”många länder och folk och språk och kungar”. Upp 11 visar att kyrkans roll som en profet i samhället, kommer att leda till massiv omvändelse, till skillnad från endast dom (9:20–21).

¹⁸ Bauckham, *Climax*, 259.

¹⁹ Eckhard J. Schnabel, *Jesus, Paul and the Early Church: Missionary Realities in Historical Contexts* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2018), 393–394.

MÄTNINGEN AV GUDS TEMPEL (UPP 11:1–2)

Vid första anblick är kopplingen mellan vv. 1–2 och resten av kapitlet något oklar. Mätningen av templet har sin bakgrund i Hes 40–42 och Sak 2:1–5. I Sak 2 sker detta efter klargörandet att templet skall byggas upp igen. Mätningen syftar på att Gud skall förse templet med det som behövs och beskydda det (se även Upp 21:15).²⁰ Somliga forskare argumenterar för att detta tempel åsyftar ett verkligt fysiskt tempel, eventuellt ett tredje tempel som skall byggas i framtiden.²¹ Men den vanligaste tolkningen, och mest troliga, är att templet är en symbol för Guds folk.²² I resten av Upp kan vi se att ”tempel” används för att tala om ett eskatologiskt tempel (Upp 3:12; 7:15; 14:15, 17; 15:5–6, 8; 16:1, 17). Detsamma gäller i kapitel 11. Bara några verser efter narrativet om de två vittnena (11:17) öppnas templet nämligen i *himlen*, snarare än på jorden. Templet syftar i detta sammanhang alltså på en andlig version av det jordiska templet. De som tillber där (11:1) är förmodligen samma folk som tillber Gud i Guds himmelska tempel i 7:15, och de står ”inför Guds tron och tjänar honom dag och natt i hans tempel”. Detta himmelska tempel är väldigt nära förknippat – om inte identifierat – med Guds folk (som det också är 1 Kor 3:16; 2 Kor 6:16; Ef 2:20; 1 Pet 2:5), då Guds eskatologiska löfte är att göra de trofasta till pelare i Guds tempel (Upp 3:12). Det är ett tempel som inte är byggt av stenar, utan av en gemenskap.

Johannes befalls att inte mäta yttergården, utan i stället låta den trampas ner. Yttergården kan förstås som (1) människor som inte följer Jesus, (2) troende som har kompromissat med sin tro, eller (3) troende som i en bemärkelse är beskyddade och en bemärkelse är inte beskyddade. Att yttergården är en del av tempelkomplexet, pekar på att det är troende.²³ Detta gör att dessa verser hänger bättre ihop med porträtteringen av de

²⁰ Detta är linje med att de etthundafyrtiofyra tusen får ett sigill som beskydd (7:1–4) – Gud har berett en plats för kvinnan ”så att hon får sitt uppehålle där i ettusen tvåhundra sextio dagar” (12:6), en plats där hon är ”skyddad från ormen” (v. 14).

²¹ Buist M. Fanning, *Revelation* (Grand Rapids: Zondervan Academic, 2020), 327–329.

²² Dalrymple, *Two Witnesses*, 6–8; Elisabeth Schüssler Fiorenza, *Revelation: Vision of a Just World* (Edinburgh, T&T Clark, 1991), 76–77.

²³ Beale, *Revelation*, 568–569; Dalrymple, *Two Witnesses*, 13.

två vittnena, som är beskyddade och förföljda på samma gång (som vi kommer se nedan). I så fall indikerar det att även om kyrkan är beskyddad kommer kyrkan möta motstånd och förföljelse. Detta motstånd kommer att pågå i fyrtyotvå månader, vilket är samma tidsspänn som de tolvhundrasextio dagar vittnena är aktiva: när ”fyrtyotvå månader” i Upp används betonas kyrkans förföljelse (11:2; 13:5), när ”tolvhundrasextio dagar” används betonas det att kyrkan är beskyddad och bevarad.

DE TVÅ VITTNENAS PROFETISKA VITTNESBÖRD (UPP 11:3–6)

Som vi tidigare noterat beskriver vv. 3–6 kyrkans roll i den sista tiden, samt att denna beskrivning är i ljuset av den profetiska traditionen. De två vittnena *profeterar* snarare än vittnar. Vid en första anblick är detta oväntat, eftersom ”vittnande” är ett centralt tema i Upp. Det är också ett vittnes naturliga uppdrag. Detta tyder på att vittnande och profeterande är nära besläktade – till och med synonyma – i Upp.²⁴ Jesus beskrivs som det ultimata ”trofasta vittnet” (Upp 1:5, 3:15), Antipas beskrivs som ett ”trofast vittne” (2:13) och nu beskrivs kyrkans roll i kontinuitet med detta genom att visar att vittnandet har en profetisk dimension. Vittnen i Uppenbarelsboken förföljs och dödas eftersom det profetiska budskapet inte tas emot väl av vilddjuret och de som är allierade med honom (Upp 1:5; 2:13; 3:15; 11:7–10; 17:6). Vittnena är klädda i säckväv, som förmodligen indikerar att de är profeter som kallar till omvändelse, precis som Elia (2 Kung 1:8) och Johannes Döparen (Mark 1:6, att klä sig i säckväv kan även associeras med sorg).

De två vittnena är smorda med en smörjelse som kommer från den heliga Anden. Därför har de makt att göra makalösa ting. Genom Anden får de kraft och förmåga att vittna, profetera och göra tecken. Texten indikerar att de två vittnena har fått en auktoritet och makt som påminner om hur Jesus gav de tolv ”makt över alla demoner och kraft att bota sjukdomar” (Luk 9:1). Deras kraft är en indikation på beskyddet de fått av Gud. När deras fiender attackerar dem är det fienderna som besegras.

²⁴Thompson, *Apocalypse*, 328.

Vittnena profeterar också dom, precis som Johannes befalldes att profetera ”mot många länder och folk och språk och kungar” (Upp 10:11).

VILDDJURETS SEGER ÖVER DE TVÅ VITTNENA (UPP 11:7–10)

I och med vv. 7–10 sker ett skifte i texten. Ett vilddjur (som kommer introduceras mer i Upp 13) stiger upp ur avgrunden, han besegrar och dödar vittnena, och deras lik ligger på ”gatan i den stora stad som på andligt språk kallas Sodom och Egypten och där deras herre också blev korsfäst” (v. 8). Denna vers bekräftar återigen textens symboliska natur. Staden där deras Herre blev korsfäst är Jerusalem – samtidigt kallas staden med ”andligt språk” för Sodom och Egypten, och sedan beskrivs ”den stora staden” i Upp 16:19 (se även 18:10, 21) för Babylon med tydliga kopplingar till staden Rom.²⁵ Vilken stad är det? Sodom, Egypten, Jerusalem, Babylon eller Rom? Staden förstås nog bäst som typologisk och kan inte begränsas till en geografisk plats. Staden är, som Leon Morris uttrycker det, ”every city and no city”.²⁶ Staden är representativ snarare än specifik, och pekar på en anti-gud-kultur som finns i en mängd olika städer och tider. Det är just därför människor från alla nationer och länder ser dessa två vittnen besegras. Staden avslöjas, vidare, genom *pneumatikós*, som Bibel 2000 översätter till ”andligt språk”. Ordet förekommer framför allt i tidig kristen litteratur och har därför sannolikt med den heliga Anden att göra – uppenbarelsen sker genom Anden.²⁷

Vittnena ligger döda på gatan i tre och en halv dag. Frasen beskriver en betydligt kortare tid än tolvhundrasextio dagar, och ger även ett eko till Jesus, som låg i graven i tre dagar. Människorna firar segern över dessa profeter.

²⁵ Horace, *Carm* 7; Virgilius, *Georg* 2.535.

²⁶ Leon Morris, *The Book of Revelation: An Introduction and Commentary* (Grand Rapids: Eerdmans, 1987), 146.

²⁷ Waddell, *Spirit*, 183.

DE TVÅ VITTNENAS UPPRÄTTELSE (UPP 11:11–13)

Verserna 11–13 är bland de mest svårtolkade i textavsnittet. Likt hur Jesus uppstod från de döda som den ultimata profeten (Luk 7:16; 24:19; Joh 4:19; 6:14; Apg 3:20–23) väcks dessa två vittnen till liv. De har varit trofasta ända till döden, precis som Jesus, och därmed följer de honom ut ur graven. Frasen *pneuma zōēs* – ”Andens liv” eller ”livsande” (Bibel 2000) – är en allusion till Hes 37:1–14, texten om Israels återupprättelse.²⁸ Som nämnts ovan beskriver texten hur Gud blåser liv i döda ben (Hes 37:10), och detta är, i sin tur, ett eko till hur Gud blåser liv i människan i 1 Mos 2:7. Beskrivningen av vittnenas uppståndelse påminner alltså om Hes 37, men även om Jesus uppståndelse. Precis som Jesus kallas de två vittnena upp till himlen och en väldig jordbävning kommer över världen. En tiondel av staden störtade samman och sju tusen människor dödades, medan resten slogs av skräck och gav Gud sin hyllning. Siffrorna ”en tiondel” och ”sjutusen” är hämtade från Gamla testamentet. I Jes 6:13 och Amos 5:3 är det den trofasta minoriteten som är en tiondel, och i 1 Kung 19:18 är det sjutusen människor. I Upp 11:13 är det tvärtom, det är enbart en tiondel och sjutusen som döms, medan majoriteten får möjlighet till omvändelse.²⁹ Poängen är nog inte antalet, utan de två vittnenas inverkan. De två vittnenas resultat överträffar hela den profetiska traditionen. Enbart dom leder inte till detta resultat, men kyrkans profetiska vittnesbörd i kombination med dom ger ett nytt resultat.

DE TVÅ VITTNENA SOM LIKNELSE

Som vi noterade ovan påminner narrativet om hur liknelser fungerar. Flera av Jesus liknelser har allegoriska dimensioner, precis som denna text.

²⁸ Beale, *Revelation*, 185.

²⁹ Richard Bauckham, *The Theology of the Book of Revelation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 87. Det debatteras om frasen ”slogs av skräck och gav himlens Gud sin hyllning” indikerar genuin omvändelse. Beale, *Revelation*, 602–607, och Schnabel, *Jesus*, 391–387, argumenterar mot detta genom att peka på att Nebukadnessars bekännelse i Dan 4:24 inte leder till någon livsförvandling. De flesta forskare ser med rätta detta som genuin omvändelse eftersom språkbruket (att frukta och ge hyllning) i övriga Upp beskriver just sann omvändelse (14:7; 15:4; 19:5–7), se Aune, *Revelation*, 2:628; Bauckham, *Climax*, 278–283; Blount, *Revelation*, 218.

Även om vissa delar är svårtolkade framgår en tydlig helhetsbild där kyrkan är profetisk, likt Elia och Elisha som kallade till omvändelse och satte sig emot förtryck och avgudadyrkan. Samtidigt möter kyrkan också motstånd, precis som profeterna. Kyrkans kallelse är bitterljuv, precis som bokrullen Johannes fick äta (Upp 10:9), och även om kyrkan är andligt beskyddad och bevarad (11:1), förväntas motstånd, förföljelse och till och med död. Trots att detta verkar som en seger för kyrkans fiender är det ytterst kyrkan som vinner (12:11). På samma sätt som Lammet segrade genom att ge sitt liv (5:6, inte genom att ta andras liv som vilddjuret gör) segrar de troende genom sin död.

Kyrkans liv är utformat efter Jesus liv. Precis som Jesus trofast vittnade om sanningen ända till döds (Upp 1:5; 3:15), låg livlös omkring tre dagar, uppstod från de döda (5:6) och rycktes upp till himlen (12:5), är kyrkan kallad till att vittna (11:3, 7) ända till döds (11:7), ligga livlös omkring tre (och en halv) dag, uppstå ifrån de döda (11:11) samt stiga upp till himmelen (11:12). De som följer Lammet deltar i Kristus lidande, rike och uthållighet (1:9). Uppenbarelsebokens ecklesiologi är alltså beroende av dess kristologi. Kyrkan efterliknar vad Jesus förkroppsligade, att vara trofasta vittnen. Vi kan summera de två vittnenas uppdrag som att de skall vara trofasta vittnen, så som Kristus var det trofasta vittnet (1:5; 3:15). De två vittnena visar att om alla kristna är kallade till att vara profeter, är de därmed kallade till att vara trofasta vittnen.

För att förstå det distinkt *profetiska* med kyrkans kall, så skall vi nu utforska hur profetia används i Uppenbarelseboken.

PROFETIANS ANDE

Johannes summerar boken genom att kalla innehållet för ”profetians ord” (Upp 1:3; 22:10, 18). Ordet ”profetia” (gr. *prophēteia*) förekommer sju gånger i Upp (1:3; 11:6; 19:10; 22:7, 10, 18–19). Att det är just sju är nog ingen slump. Som Bauckham visat används ofta centrala begrepp och ord fyra, sju och ibland fjorton (sju + sju) gånger.³⁰ Utifrån denna observation

³⁰ Bauckham, *Climax*, 30.

kan föreslås att Upp som helhet har ett profetiskt budskap. Genomgående i boken finner vi en sociopolitisk och kulturell kritik av Babylon, dess handel, exploatering och avgudadyrkan (speciellt i kapitel 16–18). De första läsarna hade noterat likheterna mellan Babylon och Romarriket. Exempelvis ser vi den stora skökan som sitter på ”sju berg” (17:9), ett karaktäristiskt sätt att tala om staden Rom (se ovan). Läsarna skulle även ha känt igen handelslistan i kapitel 18 och påmint om den handel som Rom utförde. Det finns dock goda skäl att tro att Babylon inte enbart är ett kodnamn för Rom, utan är något som transcenderar Rom. I Upp 11:8 såg vi hur den ”stora staden”, var kopplad till fem olika städer på en gång, något som indikerar att man inte kan placera den stora staden på en karta.³¹ Babylon är därför Rom *och* riken som Rom. Uppenbarelseboken kommer med en profetisk kritik mot dess avgudadyrkan, arrogans, exploatering och dominans. Uppenbarelseboken som apokalyps ger ett himmelskt perspektiv på tillvaron och kallar, likt profeterna innan, till omvändelse. Detta är del av det profetiska budskapet, eftersom Johannes själv är kallad att profetera mot ”många länder och folk och språk och kungar” (10:11). Det är mot detta dominerande system som kyrkan kallas till att vittna om Jesus Kristus.

En text som förenar vittnesbörd och profetia likt Upp 11 är Upp 19:10b, som talar om att ”Jesus vittnesbörd är profetians ande”. Kontexten i 19:10 är att Johannes får se en ängel som han fascineras av och börjar tillbe (19:9). Ängeln stoppar honom och insisterar på att det endast är Gud som skall tillbes (19:9–10). Det är i kontexten av felaktig tillbedjan som ängeln berättar om profetians ande. De som har profetians ande manas att rikta sin tillbedjan endast till Gud, som är värdig den. Själva frasen (”Jesus vittnesbörd är profetians ande”) har tolkats på en mängd olika vis. För att komma åt versens betydelse behöver några observationer göras.

Först kan konstateras att frasen ”Jesus vittnesbörd” (gr. *martyria Iesou*) förekommer sex gånger i boken (1:2, 9; 12:17; 19:10 [2x];

³¹ Ian Boxall, *The Revelation of St. John* (London: A&C Black, 2006), 165–166.

20:4).³² Frasen kan förstås som att den åsyftar på vittnesbördet *om* Jesus (objektiv genitiv) eller vittnesbördet som Jesus *bar* (subjektiv genitiv). Det är mycket möjligt att båda aspekter inkluderas i betydelsen, då båda aspekterna finns med i boken; Jesus är det trofasta vittnet (1:5; 3:15) och de troende vittnar om hans död (12:11).³³ Det är detta vittnesbörd som identifieras med ”profetians ande”. Det kyrkan vittnar om är Jesus vittnesbörd, inspirerat av Anden.

För det andra är det debatterat om ”ande” (gr. *pneuma*) syftar på den heliga Anden, eller om ordet refererar till hjärtat eller essensen av något. De som föredrar det sistnämnda menar att essensen av profetia är vittnesbörd.³⁴ Det finns dock goda skäl att tro att detta syftar på den heliga Anden.³⁵ I Gamla testamentet, under andra templets tid och i Nya testamentet är det vanligt att beskriva Guds ande som den som inspirerar profetia (4 Mos 11:25; Hes 37:1, 4; Joel 2:28; Luk 1:67; 1 Kor 12:1–3; 1 Thess 5:19–21; 2 Pet 1:20–21).³⁶ Anden, med bestämd artikel i singular (gr. *to pneuma*) syftar alltid i Upp på den heliga Anden.³⁷ Den nära koppling mellan Jesus vittnesbörd och Anden framgår i att Jesus ord också förmedlas som något Anden säger (Upp 2:7, 11, 17, 29; 3:6, 13, 22). Detta passar väl med vad som sägs i denna vers.³⁸ Om Upp 19:10 syftar på

³² Vid vissa tillfällen förekommer enbart *martyria* (”vittnesbörd”), som förmodligen åsyftar på samma sak (Upp 6:9; 11:7).

³³ Johnson, *Pneumatic*, 250; Smalley, *Revelation*, 487; Paul, *Revelation*, 310–311. Sarah S. U. Dixon, *The Testimony of the Exalted Jesus in the Book of Revelation* (London: Bloomsbury, 2017), har argumenterat för att Jesus vittnesbörd syftar på själva Uppenbarelseboken, som är det budskap som Jesus själv har uppenbarat.

³⁴ Blount, *Revelation*, 348; Boxall, *Revelation*, 270; Tonstad, *Revelation*, 276.

³⁵ Bauckham, *Theology*, 116; Dixon, *Testimony*, 106–108; Frederick David Mazzaferri, *The Genre of the Book of Revelation from a Source-Critical Perspective* (Berlin: de Gruyter, 1989), 310–311; Davidson Razafiarivony, ”The ’Spirit of Prophecy’ (Rev 19:10) in the Light of Second Temple Jewish Usage”, *Journal of Adventist Theological Society* 31/1–2 (2020), 217–229; Tabb, *All Things New*, 77–78. Fanning, *Revelation*, 484, n. 48, ifrågasätter om *pneuma* (A/ande) någonsin betydde ”essens” i antik grekiska.

³⁶ För en analys och översikt över hur begreppet användes under andra templets tid, se Razafiarivony, ”Spirit of Prophecy”, 217–226.

³⁷ Vid undantag läggs ordet ”ören” till för att särskilja vilken ande (Upp 18:2, se Tabb, *All Things New*, 77–78).

³⁸ Mazzaferri, *Genre*, 310.

Anden, är det den fjortonde gången ordet *pneuma* syftar på Anden, som är i linje med Johannes numerologiska retorik, där han ofta återger centrala begrepp fyra, sju, eller fjorton (sju x två) gånger.³⁹ Allt detta tyder på att det är Anden som åsyftas. Anden inspirerar profetia, och det profetiska innehållet är Jesus vittnesbörd. Det innebär att det vittnesbörd som kyrkan är kallad att bevara och predika är det vittnesbörd som är profetiskt och inspirerat av Anden. Det är detta budskap som är kyrkans främsta vapen i mötet med motståndet (Upp 12:11).

Alla profeter i Upp är dock inte Guds profeter. Det finns profeter och profetior som läsaren varnas för, som är viktigt att notera innan vi reflekterar mer teologiskt kring kyrkans roll idag.

DEN FALSKA PROFETEN OCH FALSKA PROFETIOR

Uppenbarelseboken innehåller varningar för falska profeter. I Upp 2:20 talas det om kvinnan Isebel som kallar sig profet men lär ut och förleder Jesus tjänare till att bedriva sexuell omoral och att äta offerkött.⁴⁰ Isebel är förmodligen inte profetens verkliga namn. Det är ett typologiskt namn, då det alluderar till den Isebel i Gamla testamentet som ledde Israel in i avgudadyrkan (1 Kung 18–19; 2 Kung 9:22). På ett liknande sätt verkar denna falska profet leda kristna in i någon form av synkretism, och församlingen i Thyatira kritiserar för att tolerera hennes lära (Upp 2:20–23). Samma typ av lära undervisas i Pergamon, där folk håller fast vid ”Bileams lära” och andra ”nikolaiternas lära” (Upp 2:14–15).

Vad är det för falsk lära som motarbetas? I Upp 2:20 nämns två saker explicit: att utöva sexuell omoral och att äta offerkött. Den religiösa synkretism som beskrivs i att de äter offerkött syftar sannolikt på deltagandet i måltider i hedniska tempel, något som underlättade det sociala och ekonomiska trycket för kristna.⁴¹ Referensen till sexuell omoral kan

³⁹ Bauckham, *Theology*, 110.

⁴⁰ Texten om Isebel har ofta använts som en negativ symbol för kvinnor, se Melissa L. Archer, ”The S/spirit of Jezebel and the Spirit of Prophecy: A Pentecostal Reading of Revelation 2:18–29”, *Pneuma* 44 (2022), 163–171.

⁴¹ Adela Yarbro Collins, *Crisis and Catharsis: The Power of the Apocalypse* (Philadelphia: Westminster, 1984), 88.

vara en metafor för avgudadyrkan, vilket är en vanlig metafor i Gamla testamentet (2 Kung 9:22; Jes 57:3; Hos 1:2; 2:2–13).⁴² Denna tolkning är möjlig, men det finns goda skäl till att förstå frasen mer litteralt till att åsyfta på sexuell omoral.⁴³ Ordet för sexuell omoral (gr. *porneia*) har ibland en metaforisk betydelse (Upp 17:2; 18:3), men oftast en litteral betydelse (Upp 9:18; 21:8; 22:15). Det är just denna synd som lyfts fram i de tre listorna med synder i Upp 9:18; 21:8; 22:15. Detta passar även in med referensen till Bileam, som var skyldig till att israeliterna deltog i avgudadyrkan och begick sexuell omoral (4 Mos 25:1–2). Att äta offerkött och begå sexuell omoral är något som sker ihop vid tre ytterligare tillfällen i Nya testamentet (Apg 15:29; 21:25; 1 Kor 10:7–8). Därför inkluderas sexuell omoral och synkretism i den falska lära som sprids. Det är även mycket möjligt att den sexuella omoralen var del av synkretismen.

Upp 13 presenterar två vilddjur, som tillsammans med draken utgör en ”falsk treenighet”: Satan, vilddjuret från havet och vilddjuret från landet (som sedan kallas den falska profeten i Upp 16:13; 19:20; 20:10).⁴⁴ Den falska treenigheten verkar på olika vis så att jordens invånare tillber dem (Upp 13:4, 8, 11, 15). Detta åstadkommer de utifrån sin militära makt (Upp 13:7–10, 15) och de ekonomiska förmånerna de har att ge (Upp 13:16–18).

Om Anden producerar sann profetia så producerar den falska profeten falsk profetia. Mycket av den falska profetian är centrerad kring att förleda folk in i synkretism och falsk tillbedjan (Upp 13:11–15). Det profetiska budskapet i Upp manar delvis till att motstå vilddjurets strategier. Det första vilddjuret för krig (Upp 11:7; 13:7). Vilddjuret associeras med Babylon i Upp 17–18, där vilddjuret har aktivt inflytande i politiska institutioner. Likt Isebel förför det andra vilddjuret människorna med falsk spiritualitet och tillbedjan (Upp 2:20–23; 13:11–15). Isebel är ett konkret exempel på den falska profetens inflytande, ett inflytande som måste mot-

⁴² Beale, *Revelation*, 250; Koester, *Revelation*, 288–289.

⁴³ Jeffrey, A. D. Weima, *The Sermons to the Seven Churches: A Commentary and Guide* (Grand Rapids: Baker Academic, 2021), 106–109.

⁴⁴ James L. Resseguie, *Revelation Unsealed: A Narrative Critical Approach to John's Apocalypse* (Leiden: Brill, 1998), 104, 124, 128.

stås och inte tolereras (Upp 2:20). De två vittnena presenteras som ett alternativ, en motsats till den falska profeten (se Tabell 1).⁴⁵

DE TVÅ VITTNENA	DEN FALSKA PROFETEN
Två vittnen (11:3)	Två horn (13:11)
Profeterar (11:3)	Talar (13:11)
Står inför jordens Herre (11:4)	Står inför det första vilddjuret (13:12)
Eld (11:5)	Eld (13:5)
Förtär sina fiender (11:5)	Dödar sina fiender (13:15)
Har auktoritet (11:6)	Har auktoritet (13:12)
Utför tecken (11:6)	Utför tecken (11:6)
Kallas profeter (11:10)	Kallas "den falska profeten" (16:13; 19:20; 20:10)
De tar emot livsande från Gud (11:11)	Andas in liv i första vilddjurets avbild (13:15)

Tabell 1: *Paralleller mellan de två vittnena och den falska profeten*

Parallellerna är inte alltid exakta, men de indikerar att den falska profeten är en motsats till de två sanna profeterna. Att vara profetisk är enligt Upp att motstå det som den falska profeten representerar. De två vittnena kallar till omvändelse och konfronterar det som vilddjuren representerar. Denna uppmaning är återkommande i boken. Läsaren uppmanas att "gå ut ur" den stora skökan och att sluta delta i hennes synder i en scen som beskriver hennes dom (Upp 18:4). En ängel manar till att "Frukta Gud och ge honom er hyllning, ty stunden för [vilddjurets] dom är inne. Tillbe honom som har skapat himlen och jorden och havet och vattenkällorna" i Upp 14:7. Uppenbarelsboken presenterar sig själv som en sann profetisk text (Upp 1:3; 22:10, 18). Det profetiska budskapet avslöjar falska profetiska strömningar, och klargör samtidigt en dom över dem som väljer att stanna i vilddjurets mörker. Det profetiska budskapet

⁴⁵ Antoninus King Siew, *War between Two Beasts: A Chiastic Reading of Revelation 11:1–14:5* (London: T&T Clark, 2005), 199–205, se även de Waal, "Two Witnesses", 171–173.

proklamerar både en dom över mörkret och alla som håller fast vid det, samt en inbjudan till omvändelse.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

I Uppenbarelseboken har Anden kommit över ”hela Herrens folk” och de har nu blivit profeter. Moses längtan i 4 Mos 11:29 har uppfyllts och blivit en verklighet. I Uppenbarelseboken kan alla Lammets efterföljare profetera och när kyrkan fullföljer denna kallelse utlova resultatet vara något stort. Att profetera har en annan innebörd i Uppenbarelseboken än i Paulus brev. I Uppenbarelseboken är det synonymt med Jesus vittnesbörd i kraft av den heliga Anden – berättelsen om de två vittnena fungerar som Uppenbarelsebokens missionsbefallning. Det är en inbjudan till varje kristen att agera utifrån en profetisk position med en profetisk smörjelse. Här är vittnesbördet om Jesus centralt.⁴⁶ Vittnesbördet vittnar både mot världen och för världens skull.

Precis som Heidelbergkatekesen indikerar följer den kristna sin mästaress spår. I Kristus finner den kristne sin identitet och smörjelse. Eftersom Jesus var kung, präst och profet så har den kristne, som är förenad med honom, en kunglig, prästerlig och profetisk roll. Samma logik finner vi kring det profetiska i Upp. Som vi tidigare noterat summeras den profetiska rollen i att vara ett trofast vittne. Jesus är det trofasta vittnet (Upp 1:5; 3:15), Antipas följde i hans fotspår (Upp 2:13), och kyrkan är kallad till att vandra samma väg (Upp 11:3–13). Varje enskild kristen är kallad att vara ett trofast vittne. Detta är det allmänna profetdömet.

⁴⁶ Detta står i kontrast med andra teologier gällande vad det profetiska är. I David True (red.), *Prophecy in a Secular Age* (Eugene: Pickwick Publications, 2021) finner man intressanta ingångar kring profetisk kritik i det sekulära samhället. Volymen lider dock av ett stort problem. Författarna analyserar hur man är profetisk i ett sekulärt samhälle, men i deras analys ingår inte något vittnesbörd om Jesus. Ordet ”Jesus” förekommer fem gånger i boken och aldrig angående det profetiska budskapet. I denna volym är ”profetia” enbart att föreställa sig världen på ett annorlunda sätt som kan inleda en politisk och social revolution. Profetia kan vara ett sekulärt projekt enligt författarna. Detta är en annan vision av det profetiska än den vi finner i Uppenbarelseboken.

Boken innefattar även varningar. Det finns falska versioner av det profetiska, falska läror som behöver avslöjas och motarbetas samt frestelser att kompromissa med sin lojalitet till Jesus. I mötet med dessa utmaningar kallas kyrkan till trofasthet, en trofasthet som innebär en villighet att lida för sanningen. Det som krävs är ett ”uthålligt motstånd” (Upp 1:9), som också Anton Johnson påpekar i sin artikel i detta nummer – ett aktivt motstånd som motstår de onda destruktiva krafterna och är villigt att vittna om sanningen.⁴⁷ Genom detta trofasta lidande framstår evangeliets sanning med bländande klarhet.

Ytterst vill jag påstå att vi i Uppenbarelseboken finner en vision för kyrkan idag, en där kyrkan kan vara en röst som avslöjar och konfronterar världens mörker, kallar till omvändelse och lever trofast evangeliet. Allt i ljuset av Jesus vittnesbörd. När kyrkan kallar till omvändelse, är det inte bara *från* något utan *till* något. Budskapet är vittnesbördet om Jesus, vilket innebär att kyrkan vänder sig till Jesus.

⁴⁷ Anton Johnson, ”*Hypomonē* och det nödvändiga våldet: Profetisk motståndskraft från Uppenbarelseboken till Västfärnebo”, *HYBRID* 3 (2025), 61–92.